

Oplæsning og ordfor- slag til ordblinde og begynderlæsere

DORTHE KLINT PETERSEN, SELVSTÆNDIG
LÆSEKONSULENT, TIDLIGERE LEKTOR VED
INSTITUT FOR UDDANNELSE OG PÆDAGOGIK,
AARHUS UNIVERSITET

I perioden 2013-2017 lavede jeg sammen med Elisabeth Arnbak to undersøgelser, der havde fokus på brug af it i undervisningen. Den ene undersøgelse omhandlede indskolingselevs brug af ordforslag og oplæsningsstøtte, og den anden så på ordblinde elever på mellemtrinnets brug af samme. Baggrunden for begge undersøgelser var, at vi gennem en årrække kunne se, at brug af it blev mere og mere udbredt i grundskolen, men at der stadig kun var ganske få undersøgelser, der havde set nærmere på effekten af dette.

I artiklen beskrives design, metode og resultater i de to undersøgelser, og afslutningsvis diskuteres, hvilke problemstillinger begge undersøgelser rejser i forhold til implementeringen af it i grundskolen. Begge undersøgelser er lavet under min ansættelse på Aarhus Universitet (Arnbak & Petersen, 2017; Petersen & Arnbak, 2018).

Ordforslag og oplæsningsstøtte i den første læse- og staveundervisning

Brug af ordforslag og oplæsningsstøtte i den almindelige begynderundervisning er et ikke særlig udforsket felt. National Reading Panel konkluderede i deres rapport, at der endnu var for få effektundersøgelser til egentlige konklusioner, men samtidig skrev de, at der kunne være et potentiale i forhold til at understøtte elevernes læseforståelse (NRP, 2000). En nyere metaanalyse (Stetter &

Hughes, 2010) med fokus på elever med læsevan-skeligheder fandt blandede resultater af effekten af oplæsningsstøtte på elevernes læseforståelse, men konkluderede, at oplæsningsstøtte så ud til at være et positivt redskab til støtte for elevernes læseforståelse. Endelig sammenlignede man i en nyere amerikansk undersøgelse læseudviklingen blandt elever i 3. klasse, der læste med/uden oplæsningsstøtte to gange ugentligt i 34 uger. Her fandt man en beskedent positiv effekt af brug af oplæsningsstøtte på elevernes læseforståelse (Dixon-Thompson, 2015).

Vores langtidsundersøgelse om den første læse- og staveundervisning

Vi undersøgte, hvilken effekt brug af oplæsningsstøtte og ordforslag i den første læseundervisning har på begynderlæseres læse- og staveudvikling. Vi var både interesserede i at undersøge elevernes udvikling af læse- og stavefærdigheder, og vi så også nærmere på, om brug af oplæsningsstøtte og ordforslag havde en positiv effekt på elevernes motivation for læse- og staveundervisningen. I undersøgelsen satte vi også et særligt fokus på elever med svage sproglige forudsætninger for den første læse- og staveundervisning for at se, om denne gruppe på nogle områder adskilte sig fra resten af eleverne.

Vi fulgte 522 elever fra slutningen af børnehaveklassen til slutningen af 3. klasse. I halvdelen af

klasserne skulle eleverne bruge it i form af ordforslag og oplæsningsstøtte i minimum to af klassens ugentlige dansktimer. I den anden halvdel af klasserne skulle man så vidt muligt ikke bruge it. Vi gik ikke ind og fortalte lærerne i it-gruppen, hvordan de skulle bruge programmet, men de deltagende skoler i it-gruppen var udvalgt, fordi man i kommunen og på den pågældende skole havde erfaring med at bruge ordforslag og oplæsningsstøtte i indskoling. I slutningen af børnehaveklassen blev elever med svage forudsætninger for den første læse- og staveundervisning udpeget, og disse elever blev ud over de fælles gruppeprøver fulgt med individuelle prøver hvert halve år. Eleverne med svage fonologiske forudsætninger indgik således også i den store elevgruppe, men vi så desuden nærmere på deres udvikling ved hjælp af individuelle test. Alle elevers læselyst og læsevaner blev afdækket i spørgeskema, og lærerne besvarede også spørgsmål om deres undervisning, brug af oplæsningsstøtte og ordforslag. I løbet af undersøgelsen var vi ude og observere undervisning i en del af it-klasserne.

Var der positiv effekt af ordforslag og oplæsningsstøtte i begynderundervisningen?

I undersøgelsen kunne vi ikke se nogen positiv effekt på elevernes læse- og sprogfærdigheder af at bruge oplæsningsstøtte og ordforslag. Dette resultat sås både i hele elevgruppen, men også blandt elever med svage sproglige forudsætninger. Derimod kunne vi se en positiv effekt af brug af oplæsningsstøtte og ordforslag på elevernes motivation for læse- og skrivearbejdet. Eleverne i it-gruppen syntes, det var sjovere at skrive historier og læse bøger. Eleverne i it-gruppen vurderede også deres egne læse- og skrivefærdigheder højere end eleverne i kontrolgruppen, selvom der, hvis man så på gruppernes testresultater, reelt set ikke var nogen forskel. Blandt eleverne i it-gruppen med svage sproglige forudsætninger sås ikke samme positive effekt på deres læse- og skrivelyst. I slutningen af 3. klasse undersøgte vi også it-kompetencerne hos en gruppe tilfældigt udvalgte elever fra it-gruppen. Via individuelle opgaver fik vi indblik i deres it-færdigheder. Eleverne i it-gruppen havde lært it-programmernes mest basale funktioner, men de mestrede ikke særlige støttefunktioner som

eksempelvis brug af jokertegn i ordforslagsprogrammet.

Eleverne i it-gruppen syntes, det var sjovere at skrive historier og læse bøger.

Er der grus i maskineriet?

En række forhold vanskeliggør, at vi på baggrund af denne undersøgelse kan svare helt entydigt på effekten af at bruge oplæsningsstøtte og ordforslag. Når man skal sammenligne to grupper, er det vigtigt, at grupperne har samme niveau af færdigheder ved undersøgelsens start. Det var desværre ikke tilfældet for vores grupper, da kontrolgruppen ved undersøgelsens start havde bedre ordforråd, og it-gruppen allerede i begyndelsen af 1. klasse, inden de var begyndt med it, stavede signifikant bedre. Vi har kontrolleret for disse forskelle i analyserne, men det ville have været bedre for undersøgelsen, hvis grupperne havde matchet. En anden vigtig parameter er, om it-gruppen bruger ordforslag og oplæsningsstøtte på nogenlunde samme vis. Vi kom ikke med anvisninger til, hvordan der skulle arbejdes med it, for det var undersøgelsens grundpræmis, at vi ikke skulle ind og afprøve en bestemt metode, men derimod undersøge, om vi kunne dokumentere en effekt af det, der allerede foregik. Via dansklærernes spørgeskemasvar og logbøger kan vi se, at der er variation i, hvordan der er blevet arbejdet. Derfor er en rimelig indvending, at det måske er lidt for forsimplet at betragte it-gruppen som en homogen gruppe. Så måske handler den manglende effekt af it-undervisningen om, at indsatsen har været for tilfældig og sporadisk, selvom klasserne i stor udstrækning har levet op til kravet om it i minimum to lektioner ugentligt.

Ordblindes brug af oplæsningsstøtte og ordforslag

Ordblinde elever har store vanskeligheder med at lære at udnytte skriftens fundamentale lydprincip, og dette giver en usikker og langsom læsning, især af nye ord, og oftest også vedvarende stavevanskeligheder (Lyon, Shaywitz, & Shaywitz, 2003; Elbro,

2012). Det fører ofte til vanskeligheder med både læseforståelse og skriftlig fremstilling og kommer i sidste ende tit til at have stor indflydelse på den ordblind elevs selvopfattelse og uddannelsesvalg. Der er derfor stor interesse for at finde måder at kompensere ordblind elever for deres basale vanskeligheder, blandt andet ved brug af oplæsnings- og ordforslagsprogrammer. Undersøgelser med udvalgte it-redskaber har vist, at elever med læsevanskeligheder forstår tekster bedre, når de anvender oplæsningsstøtte i tekstlæsning, og skriver bedre tekster, når de anvender ordforslag (Stetter & Hughes, 2010).

I Danmark kan en ordblind elev få læse- og skriveteknologi (herefter forkortet til LST) til rådighed, hvis skolen vurderer, at disse redskaber er en forudsætning for, at eleven får tilstrækkeligt udbytte af undervisningen. Der er ikke nogen faste obligatoriske krav til, hvilke it-redskaber en ordblind elev skal have til rådighed, og dette betyder, at ordblind elever på tværs af landet kan få tilbudt forskellige redskaber. Som regel vil den ordblind elev dog have rådighed over et program med oplæsningsstøtte og ordforslag. Dette vil give de ordblind elever bedre muligheder for at blive ligestillede med kammeraterne i forbindelse med læse- og skriveopgaver. Selvom der allerede findes rapporter fra udviklingsprojekter, hvor elever (med og uden læsevanskeligheder) har anvendt oplæsningsstøtte og ordforslag i undervisningen, så findes der endnu ikke tilstrækkelig dokumentation af, i hvilken udstrækning det understøtter ordblind elevers læring i skolehverdagen (Saabye Jensen, & Engmose, 2011; Christensen, Andersen, Bingley, & Sonne-Schmidt, 2014).

Vores undersøgelse af ordblindes brug af LST

Vi skulle undersøge effekten af at bruge ordforslag og oplæsningsstøtte. Vi fulgte over 100 ordblind elever fra tre forskellige kommuner. Eleverne havde fået deres LST i 4. klasse, og vi fulgte deres udvikling i 5. og 6. klasse. Ud over de ordblind elever deltog en gruppe af middelgode læsere som sammenligningsgrundlag.

Fra start af havde vi et ønske om at undersøge, hvilken betydning det har for ordblind elevers

skriftsproglige udvikling at bruge ordforslag og oplæsningsstøtte. Det viste sig dog ret hurtigt, at hovedparten af de ordblind elever i vores undersøgelse næsten ikke anvendte deres LST. Derfor kunne vi ikke undersøge effekten over tid, så vi måtte sadle om. De ordblind elever i undersøgelsen blev stillet en række opgaver, som de skulle løse med og uden brug af deres LST. Dette gav os mulighed for at undersøge effekten af at bruge LST i konkrete opgaver. Her var resultaterne entydige. De ordblind elever havde bedre læseforståelse med oplæsningsstøtte end uden, og brug af ordforslagsprogram havde også en positiv effekt på deres stavning. Vi kunne altså konkludere, at de ordblind elever havde gavn af redskaberne i de konkrete opgaver, men at de tilsyneladende alligevel valgte ikke at anvende dem.

Vi kunne altså konkludere, at de ordblind elever havde gavn af redskaberne i de konkrete opgaver, men at de tilsyneladende alligevel valgte ikke at anvende dem.

Hvorfor bruger de ordblind elever ikke deres LST?

Det undrede os meget, at de ordblind elever i så lille udstrækning brugte deres LST, når resultaterne fra de konkrete opgaver klart tydede på, at deres læseforståelse og stavfærdighed forbedredes ved brug af redskaberne. For at belyse dette yderligere valgte vi to forskellige vinkler. Vi så nærmere på de ordblind elever, der brugte LST meget, og samtidig dykkede vi ned i elevernes holdning til LST. Vi håbede, at disse to vinkler kunne gøre os klogere på, hvilke barrierer de ordblind elever støder på i brugen af LST. Der var en tendens til, at de ordblind elever, der især brugte LST, havde større vanskeligheder med at bruge skriftens lydprincip. Så måske er de flittige brugere af LST elever, der har så svage afkodningsfærdigheder, at de ikke har noget valg, hvis de skal igennem teksterne i undervisningen.

De ordblind elevers holdninger til oplæsningsstøtte var blandede. De blev spurgt, om de syntes,

at oplæsningsstøtten var nyttig, og en stor del af de ordblinde elever mente, at oplæsningsstøtte ikke hjalp dem. De kom med forklaringer som:

- ▶ Det tager for lang tid.
- ▶ Det forvirrer mere, fordi jeg føler, at jeg alligevel skal læse det selv bagefter, for at jeg forstår det bedre.
- ▶ Har ikke brug for den – kan læse selv.

Andre ordblinde elever så oplæsningsstøtten som gavnlig og kom med forklaringer som:

- ▶ Hurtigere og mere sikker læsning.
- ▶ Ja, nogle gange er det svært at læse selv.
- ▶ Når jeg læser selv, glemmer jeg det, teksten handler om.

De ordblinde elever var mere enige om ordforslag. Her mente 90 %, at de havde brug for et ordforslagsprogram, og deres forklaringer handlede primært om at få støtte til at stave ord korrekt. Så kan man jo undre sig over, at de tilsyneladende alligevel ikke gør brug af ordforslag, når der er bred enighed om, at det er en hjælp.

Hvad kan vi lære af undersøgelserne?

De to undersøgelser er forskellige, men ligner alligevel hinanden på en række centrale områder. Begge undersøgelser er langtidsundersøgelser, hvor vi har fulgt eleverne gennem en længere periode. I begge undersøgelser har udgangspunktet været, at vi undersøgte praksis, som den var, og altså ikke gik ind og ændrede på, hvordan skolerne gjorde. Begge undersøgelser havde fokus på effekten af at bruge en særlig form for software, nemlig oplæsnings- og ordforslagsprogrammer. Det var fra start tanken, at alle deltagere skulle anvende programmet CD-ord for at gøre det så ensartet som muligt, men her blev vi nogle steder overhalet af virkeligheden, fordi de deltagende kommuner valgte at udskifte CD-ord med AppWriter.

Når man undersøger praksis, som den er, vil den gruppe, man i sin undersøgelse ser som en gruppe, jo selvfølgelig ikke være så homogen, som hvis man havde udarbejdet et detaljeret undervisningsprogram, som deltagerne skulle følge. Et sådant program ville gøre grupperne mere ens, men det

var ikke formålet her. Formålet var at undersøge eksisterende praksis.

Formålet var at undersøge eksisterende praksis.

Selvom målgrupperne er forskellige, peger resultaterne i mine øjne i samme retning. Der er et stort behov for didaktisk tænkning omkring implementeringen af it i grundskolen. Hvornår er det hensigtsmæssigt at bruge, og hvornår er det ikke hensigtsmæssigt? I begge undersøgelser gav en stor del af lærerne også udtryk for, at de ikke følte sig ordentligt klædt på til opgaven. Hvis man ikke føler, man har tilstrækkelig faglig indsigt i programmernes muligheder og begrænsninger, så er det svært at lave en spændende undervisning, der inddrager programmerne. Så måske er efteruddannelse en af vejene til bedre implementering.

Der er dog en vigtig sondring mellem eleverne i de to undersøgelser. De ordblinde elever har brug for oplæsning og ordforslag for at kunne deltage på lige fod i skolehverdagen, så derfor er det ekstra vigtigt, at computerne kommer op på bordet og ind i undervisningen, og det kræver, at alle elevens lærere støtter op om elevens brug af redskaberne. I forhold til elever i den første læse- og staveundervisning bør man overveje nøje, hvornår, hvordan og til hvilke elever, man vil bruge oplæsningsstøtte og ordforslag, eller måske kan man overveje, om det er de rigtige programmer at inddrage. Det ser jo ud til, at brug af de to funktioner har positiv indflydelse på motivationen, men spørgsmålet er, om andre programmer i højere grad kunne have positiv effekt på elevernes skriftsproglige udvikling.

Undervisningsministeriets pulje med midler til it-projekter for fagligt svage elever og elever med særlige behov har finansieret disse undersøgelser. Man kan læse mere om de to undersøgelser i de to afsluttende rapporter, som står i referencelisten.

Referencer

Arnbak, E., & Petersen, D. K. (2017). *Projekt It og Ordblindhed. En undersøgelse af it-støtte til ordblindede elever på mellemtrinnet*. DPU, Aarhus Universi-

tet. Lokaliseret d. 5. juli 2019 på: <https://www.emu.dk/modul/it-og-ordblindhed>

of the Literature. *Journal of Special Education Technology*, 25(4), 1-16.

Arnbak, E., & Petersen, D. K. (2018). Kompenserende it til ordblindede: en støtte eller en sovepude? *Pædagogisk Psykologisk Tidsskrift*, 55(4), 79-85.

Christensen, K. C., Andersen, I. A., Bingley, P., & Sonne-Schmidt, C. S. (2014). *Effekten af it-støtte på elevers læsefærdigheder. Et felteksperiment i Horsens Kommune*. København: SFI – Det Nationale Forskningscenter for Velfærd.

Dixon-Thompson, T. L. (2015). *The relationship between the usage of a Computer Assisted Instructional (CAI) program, Ticket to Read (T2R) and reading achievement in third grade*. Minneapolis: Capella University, ProQuest Dissertations Publishing, 3742959.

Elbro, C. (2012). Den helt entydige ordblindetest. Ordblindhed i teori og praksis. I: Pøhler, L. (red.), *Dysleksi - en fælles nordisk udfordring* (s. 11-21). København: Landsforeningen af Læsepædagoger.

Lyon, G. R., Shaywitz, S. E., & Shaywitz, B. A. (2003). A definition of dyslexia. *Annals of Dyslexia*, 53, 1-14.

National Reading Panel (2000). *Report of the National Reading Panel: Teaching Children to Read: Reports of the Subgroups* (00-4754). National Institute of Child Health and Human Development, NIH, DHHS. Washington, DC: U.S. Government Printing Office.

Petersen, D. K., & Arnbak, E. (2018). *Brug af it i den første læse- og staveundervisning*. DPU, Aarhus Universitet. Lokaliseret d. 5. juli 2019 på: <https://www.uvm.dk/aktuelt/nyheder/uvm/2018/mar/180308-brug-af-it-i-den-foerste-laese--og-staveundervisning-har-ikke-effekt>

Saabye Jensen, B., & Engmose, S. F. (2011). Lyt, læs og lær – læseteknologi i skolen. *Viden om læsning*, 11, 49-55.

Stetter, M. E., & Hughes, M. T. (2010). Computer-Assisted Instruction to Enhance the Reading Comprehension of Struggling Readers: A Review